

Обавештајна делатност у остваривању доминације у међународним односима

Пуковник мр *Милан Мијалковски*

О обавештајној делатности постоје бројни материјали, у којима се најчешће приказују методе прибављања података, али се занемарују суштина и значај обавештајне делатности за сваку државу. Изукрштеност и сукобљеност интереса држава и савеза у свету условљава двосмерну обавештајну и контраобавештајну делатност сваке државе. У процесу сазнавања туђих (пријатељевих и непријатељевих) врлина и слабости обавештајна делатност има изузетно велики значај.

Делови Повеље Уједињених нација који се односе на рат, одбрану и безбедност држава на посредан начин указују на неопходност спровођења обавештајне делатности и дозвољавају државама такву делатност. Државе чија је спољна политика хегемонистичка, ту могућност систематски перфидно или грубо злоупотребљавају. Под привидом организовања и јачања властите одбране, веома агресивно обавештајно и субверзивно делују према државама у непосредном и ширем окружењу.

Аутор у чланку комплексно приказује токове обавештајне делатности у остваривању доминације у међународним односима (*носиоце* – држава, обавештајна служба; *фазе* – планирање и организовање, прикупљање, обрада и коришћење обавештајних података; *принципе рада* и *могуће последице*).

Уводне напомене

У међународној заједници, институционализовано организованом друштву, односи су регулисани бројним мултилатералним и билатералним уговорима, конвенцијама, споразумима, повељама и другим актима. Неки од тих међународноправних аката, на пример, Повеља УН, имају универзалан значај и предуслов су за регулисање питања националне безбедности и одбране сваке државе.

Преплетеност и сукобљеност интереса држава и савеза у свету, посебно тајновитост стратегије њиховог остваривања, очувања и јачања, у свакој држави условљава двосмерну (обавештајна и контраобавештајна) делатност. Свака адекватно организована држава настоји да прикрије властите, а сазна туђе (пријатељеве и непријатељеве) тајне квалитете и слабости. У том интензивном процесу *обавештајна делатност* има огроман значај.

Ниједан државни посао из области одбране и заштите земље не може квалитетно да се обави ако се, у вези са њим, претходно не

прикупе, провере, анализирају и употребе сви релевантни подаци, до којих се најефикасније долази обавештајном делатношћу. Коришћење прибављених података и сазнања о том послу за незаконито стицање превласти над другима у међународној заједници значи мешање у унутрашње послове других држава, у чему обавештајна делатност има посебан значај. Државе интервени, ради остваривања својих хегемонистичких и поробљивачких циљева, најчешће примењују субверзивне делатности против потенцијалне земље жртве. Пошто у тајном облику интервенисања, који оне користе, нема импровизације, неопходно је да свестрано познају земље против којих интервенишу, посебно субјекте и групације подложне притисцима и манипулацијама. Комплексно истраживање најзначајнијих области друштвеног живота, сачињавање квалитетних анализа, процена и студија о њима, проналажење и придобијање грађана земље жртве за у корист земље интервента задаци су који се могу остварити ефикасном обавештајном делатношћу. Такође, њоме се у актуелном или могућном сукобу у земљи жртви може подржати страна која ће деловати у интересу земље интервента. Правовремено прибављање државном руководству земље интервента података о земљи жртви (до које је границе спремна да попусти у преговорима) незамисливо је без ваљане обавештајне делатности, а њен врхунац је предвиђање развоја догађаја у земљи жртви, посебно управљање тим догађајима према политици властите земље.

За разумевање значаја обавештајне делатности у процесима остваривања доминације неопходно је познавање неких основних појмова у вези са њом:

Национални систем безбедности чине државне организације, органи и снаге надлежне и овлашћене да примењују одговарајуће активности и мере ради остваривања безбедности државе, претежно кроз откривање, праћење, документовање и онемогућавање носилаца угрожавајућих делатности.

Обавештајна служба је „специфична организација државе, која има задатак да прикупља и изучава, и обрађује и користи обавештајне податке о другим државама, као и другим делатностима субверзивне (подривачке) природе“.¹

Обавештајац је професионални припадник обавештајне службе. Зависно од послова које обавља, може бити *оперативац* (прикупља одређене податке о објекту интересовања посредством разноврсних извора и применом општепознатих метода), *субверзивац* (организује, усмерава и реализује, непосредно или уз помоћ агентуре, специјалне операције против објекта интересовања), *аналитичар* (обрађује прибављене податке о објекту интересовања у финалне производе намењене доносиоцима одлуке), *кадровик* итд.

Агент је непрофесионални припадник обавештајне службе који са њом сарађује из различитих побуда и мотива (патриотски, политички, материјални, уцењивачки и сл.).

¹ *Војна енциклопедија* (друго издање), ВИЗ, Београд, 1975, књига 6, стр. 215.

Обавештајну делатност чини комплекс планских, организованих и непрекидних мера и активности које предузимају обавештајне службе и други носиоци, претежно ван територије матичне државе, ради остваривања увида у стање, могућности и намере објеката обавештајног интересовања, коришћења прибављених података за унапређење ефикасности властите обавештајне организације, припремања и извођења необавештајних дејстава (неконвенционална дејства, специјалне операције), а у функцији повећања успешности државне политике.

Субверзивна (подривачка) делатност обухвата комплекс планских, организованих, систематичних и, најчешће, перфидних мера и активности које синхронизовано предузимају обавештајно-безбедносне организације, али и други носиоци једне државе против друге државе, покрета или властите државе. То се постиже на разне начине: пружањем савета и услуга, слањем агената, тајним финансирањем појединих субјеката, ширењем лажних вести, извођењем терористичких акција, компромитовањем значајних личности итд.

Обавештајна делатност као превентива сваке државе

О обавештајној делатности, посебно о њеним обележјима (тајна, перфидна, противзаконита и сл.), много се пише али се најчешће наглашава њено техничко обележје, односно приказују се методе прикупљања података. Суштина обавештајне делатности (начин коришћења прибављених података) и значај који она има за сваку државу покушава да се пренебрегне или прикаже на начин који дезинформише и збуњује. То се чини из најмање два разлога: да би се створио утисак о наводној превеликој аутономности обавештајне службе у односу на наредбодавца (државу) и да би се заварала и држала у заблуди потенцијална жртва.

Значај обавештајне делатности за државу и њен могући допринос садржани су у изјави некадашњег државног секретара САД у Сенату САД: „Свако ко је закупљен националном политиком мора бити дубоко заинтересован и уверен да обавештајна делатност води, а не прати националну политику“². Иако се не може тврдити да обавештајна делатност има тако високо место у свакој држави сигурно је да она чини снажно средство превентиве сваке државе. Њеним ефикасним спровођењем могуће је открити ако не све, онда барем најзначајније чињенице о актуелним и потенцијалним носиоцима угрожавања безбедности државе. Одбрана једне државе од актуелних и очекиваних делатности носилаца угрожавања њене безбедности може бити успешна само ако се предузимају мере према спољним чиниоцима. Могућност за одбрану је веома мала или потпуно искључена уколико се обавештајном делатношћу не прибављају и не ажурирају потребни подаци о спољним носиоцима угрожавања. Ти подаци се не односе само на извођење

² U.S. Congres, Nomination of Henry A. Kissinger, Washington D.C: U.S. Government Printing office 1973; стр. 529.

евентуалне војне агресије, јер циљеви и делатности носилаца угрожавања нису увек у функцији заузимања територије и оспоравања права на опстанак државе. Они су често усмерени и ка другим вредностима и областима државе чијим се подривањем наноси штета и дестабилизује држава. Правовремено и успешно откривање таквих намера, планова и делатности могућно је постићи обавештајном делатношћу.

Садржај, димензије, интензитет и начин остваривања превентиве посредством обавештајне делатности одређују се на основу спољнополитичке оријентације државе, па постоје, начелно, две врсте државе; (1) с искључиво одбрамбеном политиком (обавештајну делатност према непосредном окружењу спроводе да би организовале своју одбрану и заштиту) и (2) с политиком са позиције силе (под изговором да обавештајну делатност спроведе ради јачања своје одбране, систематски и перфидно угрожавају безбедност народа и држава у региону или свету).

Обавештајна делатност у функцији хегемоније

У међународним односима, услед сукобљавања различитих интереса и делатности бројних чинилаца, често се брзо и радикално мења конкретан однос снага – учесника.³

Обавештајна делатност у тим процесима има улогу *узрока, последица, услова и околности*, и обратно, то не значи да у савременим међународним односима немају одређени значај и остале делатности.

Начелно, у свим добро организованим земљама⁴ *информација* је показатељ и мерило власти. Обавештајна информација је посебно значајна у земљама које под изговором предузимања превентивних мера ради организовања властите одбране перфидно и систематски угрожавају безбедност других земаља. Администрације таквих држава испољавају велико интересовање за информације о потенцијалним жртвама, па већину њих плански добијају помоћу ефикасне обавештајне делатности. Нарочито су разрадиле процедуру коришћења прибављених података, и сматрају да постоји добро, боље и најбоље коришћење. Наиме, оне уважавају начело да држава, изражена кроз владу, уколико је добро информисана, може да процењује, предвиђа, одлучује и делује добро или боље. Ако је влада добро информисана, може да чини то исто, али много боље, а ако је способна да спречи друге државе да се о њој информишу на незаконит начин, посебно ако успева да их дезинформи-

³ Карактеристичан пример су догађаји после пада Берлинског зида и уједињења Немачке, а нарочито дешавања уочи, током и после насилног распада СФР Југославије.

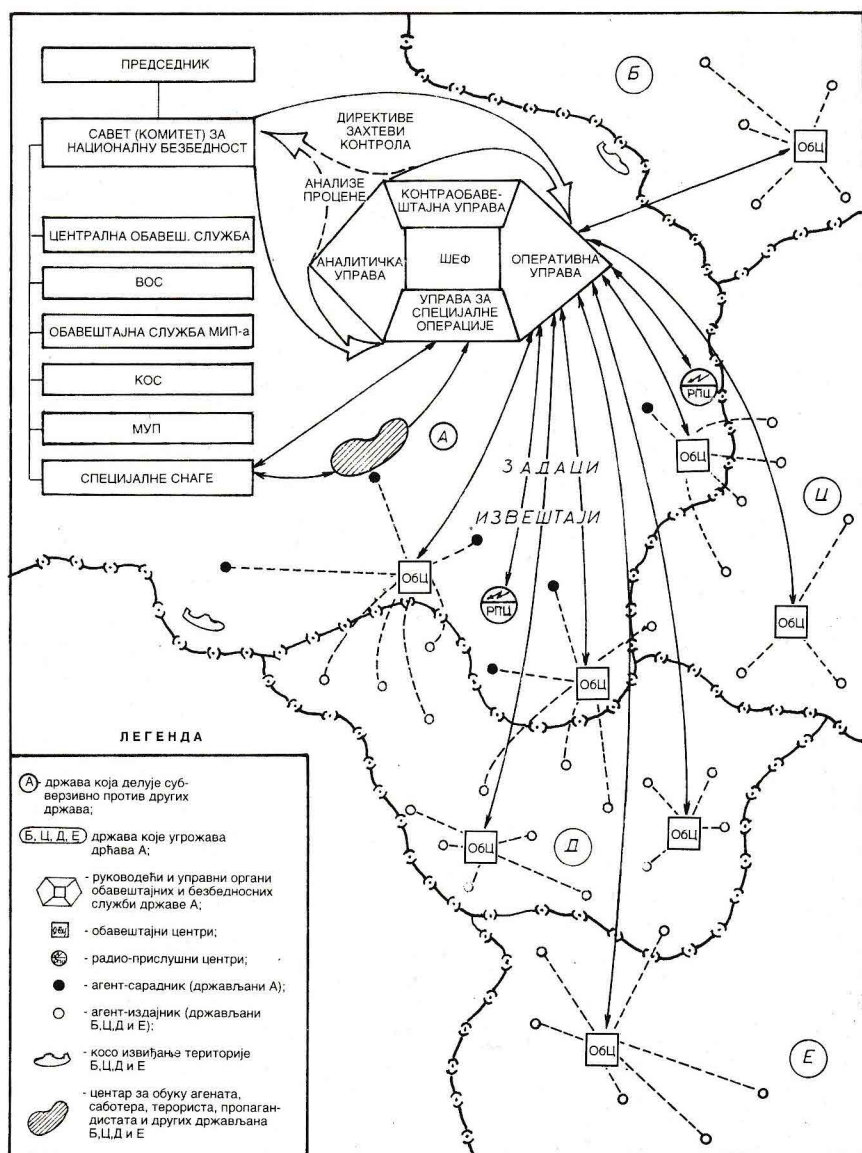
⁴ У обављању задатака из свог делокруга рада владе и остали органи и институције сваке државе суочавају се с бројним проблемима и потешкоћама чији су узроци објективне и субјективне природе. Међутим, постоји пример у блиској прошлости или савременом свету да је владајући режим неке државе признао да је неадекватно организован. Та истина се открива обавештајном делатношћу и много је користе земље интервенти за подривање и рушење таквог режима, често доводећи у питање и опстанак државе.

ше, тада она то чини најбоље. Према томе, оне сматрају да политика државе може бити ефикасна или неефикасна. Уколико је неефикасна, може вишеструко негативно да утиче и на домете обавештајне делатности⁵, јер њени непосредни извршиоци (професионалци, свесни и спремни и на највеће жртве) строго воде рачуна о томе да корисника резултата њиховог рада (држава) не доведу у компромитујућу ситуацију. Истовремено, свака одговорна држава има према њима крајње професионалан однос. Таквим међусобним уважавањем и складним деловањем настоје да што је могуће више допринесу остваривању државних циљева, а на штету других народа, држава или асоцијација држава.

Обавештајну делатност земаља таквог опредељења и деловања у међународним односима карактеришу бројне специфичности, а најзначајније су: (1) не постоје квалитативна и квантитативна ограничења у прибављању информација, нити у погледу бројности одговарајућег кадра, техничких и финансијских могућности и употребљеног времена, (2) незамисливо је одустајање од прибављања неке неопходне информације само зато што се до ње не може доћи на дозвољен (легалан) начин, (3) обавештајна делатност се првенствено спроводи уз помоћ људи, односно нема обавештајне делатности без квалитетне агентурне мреже: (4) резултати обавештајне делатности треба да омогуће да се продре у противников начин размишљања, да се утиче на његове одлуке, да се идентификују друштвене структуре које су осетљиве на притиске и манипулације и да се продре у његов обавештајно-безбедносни систем и (5) обавештајна делатност се не може посматрати одвојено од политике, односно она треба да омогући влади да према противнику води спољну политику на граници између дипломатских оквира и отворене интервенције.

Наведене специфичности токова обавештајне делатности, осим што указују на непрекидност обавештајног циклуса (планирање и организовање, прикупљање, обрада и коришћење података), разоткривају субверзивну улогу државе у односу на земље и народе према којима има освајачко-поробљивачке и друге циљеве и интересе. У свему томе повратна веза (feed back) чини најважније обележје обавештајне делатности (шема 1). Под тим се подразумева да онај коме је познато (држава) колико и које информације су потребне о објекту интересовања и напада одређује обим обавештајног интересовања и додељује задатке извршиоцима (обавештајне службе), прати њихову реализацију и, најзад, користи постигнуте резултате. То је циклус који се непрекидно одвија и у којем сваки чинилац има прецизно дефинисане задатке и обавезе.

⁵ Иван Николајевић Кузмин, заменик шефа КГБ-а, огранка у главном граду бивше Немачке Демократске Републике, у књизи „Белешке једног сведока“, наводи да су он и његови потчињени 10. новембра 1989. на телевизији сазнали да је отворена међунемачка граница у Берлину. Наводно, и Централа КГБ у Москви била је изненађена тим догађајима („Политика“ од 31. октобра 1994. стр. 5).

Токови обавештајне делатности држава које у међународним односима наступају са позиција силе

Руководећи органи обавештајне службе, према захтевима Савета за националну безбедност (одговарајућа надлежна институција), планирају и организују прибављање података о земљи – објекту интересовања. Извршни органи обавештајне службе прибављају захтеване податке, који се сливају у централу обавештајне службе. Аналитички органи обрађују приспеле податке и информације, процене, анализе и сл., а затим их државни органи користе у вођењу политике према земљи – жртви.

Држава која наступа с позиције силе ради постизања својих циљева ван сопствених граница (доминација, експлоатација, окупација и сл.) увек наглашава да је демократска, што је вешта обмана, пре свега њених грађана. Бројни примери из периода „хладног рата“ и савремених догађаја демантују демократски карактер њихових друштава и указују на то да су оне изградиле тоталитаран безбедносно-обавештајни систем и да су увеле потпуну контролу над сваким својим грађанином.⁶ Тек после остварења прве фазе њихове обавештајне службе су у стању да спроведу тоталну шпијунажу и у иностранству. Колико год се трудили да прикрију ту своју карактеристику непопуларну у слободољубивом свету, прогресиван пораст „глади“ за информацијама о потенцијалним жртвама стално потврђује њихов тоталитаризам.

Снаге мира су и после распада биполарног светског система, поред осталог, очекивале да ће наступити односи између држава и народа засновани на равноправности, уз потребно уважавање свих страна.⁷ Замка је успела, јер намера и покушаји снага које себе сматрају победницима у „хладном рату“ да перфидном агресијом освоје празан простор који је настао на развалинама Варшавског уговора нису откривене, већ су код многих народа прерасле у заблуду, која се систематично потхрањује и учвршћује. Обим и токови обавештајне делатности у том необјављеном рату поуздан су показатељ крајњих циљева држава и савеза, односно његових носилаца.

Повремене изјаве неких званичника у Москви и написи у руској штампи у вези с обавештајном делатношћу против Русије указују на то да је Русија главни циљ напада многих страних обавештајних служби. Према Сергеју Степашину, директору Федералне контраобавештајне службе Русије, „обавештајна делатност води се како би се прикупиле политичке и економске информације, а првенствено војнотехнички подаци за руски војни потенцијал. Сада страни обавештајци вршљају по целој Русији“⁸. Позив неким иностраним аналитичарима да промене начин посматрања Русије, јер „реинтеграција бившег совјетског простора не подразумева обнову бившег Совјетског Савеза, а пораст престижа Русије не обећава свету повратак у хладни рат“, што је Влада

⁶ „Појам и израз тотална шпијунажа настао је пред Други светски рат, боље речено доласком нациста на власт у Немачкој. Тотална шпијунажа је почивала на бази изградње таквог система да обавештајна служба мора знати све; не само шта једно лице ради и говори, већ и шта мисли, а то значи улазити у детаље приватног живота... Основно је гесло тоталне шпијунаже било: нема податка који није важан, нема места које није интересантно и за шпијунажу су сви способни – деца, одрасли, мушкарци, жене, сељаци, интелектуалци итд.“ (Драгутин Лукић, „Савремена шпијунажа“, Привредна штампа, Београд, 1982, стр. 28–31).

⁷ Борис Јељцин, председник Руске Федерације, у говору одржаном 24. фебруара 1994. на заједничкој седници Савета Федерације и Државне думе, поред осталог, рекао је: „Не смемо допустити да се разбукта нови рат, ни класични ни хладни, али тако треба да се понашају сви, а не само Русија“. Као основне задатке у спољној политици навео је: заштиту националних интереса, равноправну сарадњу са свим партнерима и одлучност када се за то укаже потреба.

⁸ „Политика“, 25. септембар 1994. стр. 3.

Русије саопштила у форми редовног годишњег извештаја шефа Националне обавештајне службе, Јевгенија Примакова,⁹ такође указује на токове обавештајних делатности против Русије, али и на ризике за њене носиоце на међудржавном нивоу. Оцена листа Министарства одбране Русије „Краснаја звезда“ (20. август 1994) да Вашингтон жели да „до краја разори све оно то је некада представљало Совјетски Савез“ и да то чини не бирајући средства и служећи се отвореним шпекулацијама, па и провокацијама, казује много. Такво опредељење победника у „хладном рату“ потврђује се и у чланку „Њујорк Тајмс“ (25. април 1994), у којем се каже да је Национални уред за извиђање САД лансирао најсавременији осматрачки сателит ради прикупљања обавештајних података о Русији.

Токови обавештајне делатности САД у светским оквирима¹⁰ у потпуности откривају њихову политику с позиције силе, а већина земаља које оне обавештајно истражују, немају ни циљ, ни могућност да угрозе Сједињене Државе. Америчке обавештајне амбиције снажно су и финансијски подржане. Сенат САД, средином новембра 1993, усвојио је предлог буџета за владине обавештајне службе у наредној години у висини од 28 милијарди долара. Десетак месеци касније (августа 1994), амерички сенатори су „критиковали“ ЦИА због тога то је, наводно, без знања и одобрења Конгреса, по завршетку „хладног рата“, основала Националну службу осматрања намењену за прибављање информација посредством осматрачких сателита. За њу је изграђен огроман штаб (четири велике зграде), који је коштао 310 милиона долара.

Наведени примери убедљиво показују да земље које имају било какве намере у светским или регионалним оквирима ни у којем погледу не ограничавају обавештајну делатност (кадар, техника, време и финансије). Истовремено, непосредним извршиоцима обавештајне делатности допуштају да неопходну информацију о потенцијалној жртви, коју не могу прибавити на легалан начин, добију на противзаконит начин. Свакако, тиме свесно ризикују, а непосредне прибављаче података доводе у ситуацију да, у случају да буду ухваћени у спровођењу

⁹ „Политика“, 23. септембар 1994. стр. 7.

¹⁰ Балкански штаб ЦИА премешта се, наводно, из Београда у Софију, тврди бугарски лист „Дума“ (7. јун 1993).

„У свим амбасадама САД у свету налазе се официри ЦИА и ДИА (ВОС). Први су обично смештени међу дипломатским представницима, а официри ДИА већином се налазе на функцијама дипломатско-војних представника“ („Политика“, 9. јун, 1993).

„Њујорк Тајмс“ је 30. јануара 1994. објавио сензационалну информацију да ће ЦИА користити базу у Албанији за стационирање најновијих авиона шпијуна, са задатком да осматрају ратне операције и кретање трупа на простору претходне Југославије.

„Општепозната је чињеница да шпијуни ЦИА на Космету бораве веома често“ („Политика Експрес“, 24. новембар 1994. год. и 17. децембар 1994). „Изнад Северне Кореје оборен је хеликоптер САД који је био у шпијунској мисији“ (ТАНЈУГ).

противзаконитих делатности, сnose одговорност према важећим законима земље против које делују. Дакле, обавештајне службе примењују и легалне (без ризика) и илегалне (ризичне) методе у прибављању обавештајних података. На њихово опредељење за једне или друге методе пресудно утиче то што државу интервента интересује о потенцијалној жртви, до које границе је нешто интересује у конкретним областима и какве су могућности да се сва питања, посебно приоритетна, ваљано истраже.

Челници обавештајних служби појединих земаља интервената, ради популарисања властитих организација и обмањивања потенцијалних жртава, наводе да чак 80–90 одсто обавештајних информација прибављају на легалан начин. Преосталих 10 одсто информација, наводно, прибављају преко „политичких пријатеља“¹¹, а агентуру као извор података уопште не помињу. Наравно, истина је нешто другачија: око 25 одсто информација прибавља се праћењем јавних публикација телевизијских и радио емисија у земљи жртви; 30 одсто података прибавља се осматрањем из ваздушног простора (сателити, авиони, беспилотне летелице) и са земље; око 15 одсто података добија се прислушкивањем радио-веза, телефонских и других веза, а око 30 одсто посредством агентуре. Према томе, 70 одсто обавештајне делатности спроводи се без већег ризика, а 25–30 одсто с веома високим ризиком. Финални производи (анализе, студије, процене и сл.) обавештајне делатности вишеструко се користе за подривање и разбијање земље жртве, у чему основну улогу има агентура.

Агентурна делатност у функцији политике с позиције силе

Савременој обавештајној служби нарочито су потребни оперативци који трагају за информацијама – непосредно, визуелним и чулним опажањем, и посредно, уз помоћ различито мотивисаних људи који непрофесионално сарађују с обавештајном службом.

Обавештајне службе земаља чија је спољнополитичка оријентација хегемонистичка сматрају да се најбоља информација о објекту интересовања може добити од човека из његових редова. Дакле, потребан је агент, познавалац ситуације, који је у стању да је усмено или на други начин пренесе оперативцу (професионални припадник обавештајне службе). Такво опредељење заснива се на богатом ратном и „мирнодопском“ субверзивном искуству. Ипак, две чињенице су пресудне за агентурну делатност. Прво, да се ни најсавременијом техником која се користи за прибављање података о „противницима“ не могу открити њихова воља, намере и планови. Уважавају се достигнућа у осматрачко-извиђачкој, посебно у прислушној техници, којом могу о некој против-

¹¹ „Ова категорија сарадника обавештајних служби себе не сматра издајницима-шпијунима, већ борцима за мир, прогрес и просперитет своје земље и треба им помоћ друге државе у остваривању својих циљева. Овај метод рада стране обавештајне службе обилато користе у оним земљама где долази до борбе за власт између позиције и опозиције (др Љубомир С. Стајић – Чедомир Гилановић, „Основи безбедности“, „Космос“, Београд, 1994, стр. 161).

никовој намери да се прибаве подаци чак и само неколико минута пре отпочињања обављања задатака, али контраобавештајна служба потенцијалне жртве, често их доводи до погрешних закључака. Друго, немогуће је извођење и најједноставније специјалне операције без ослонаца на редове потенцијалне жртве, посебно на њеној територији.

Бројне околности и чињенице могу утицати на некога да оствари непрофесионални однос с обавештајном службом матичне или неке стране државе – да постане агент патриота или агент издајник. Уопштавање разноврсних агентурних случајева, начелно, указује на основне мотиве због којих је лице пристало да, поред свог основног занимања, тајно обавља и задатке по налогу неке обавештајне службе.

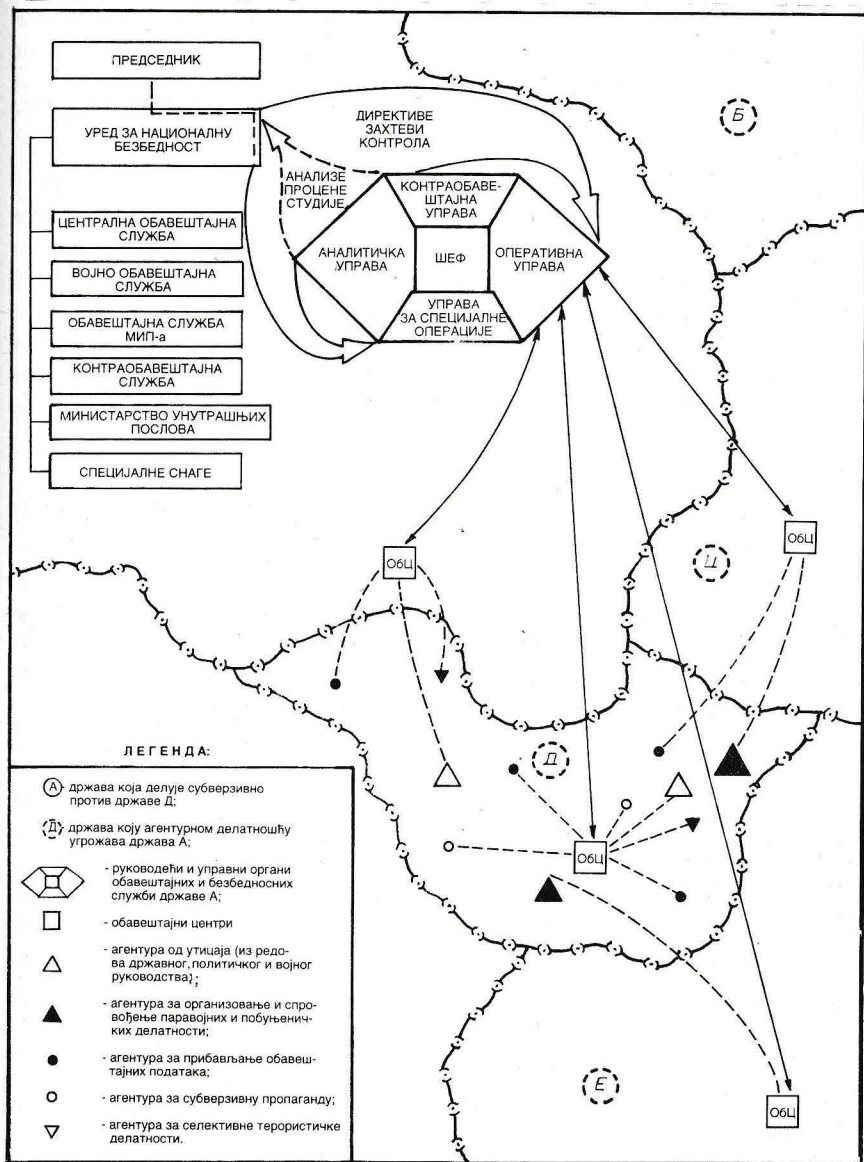
Патриотизам преовлађује као мотив у опредељењу лица да ступи у тајни однос с неком обавештајном службом, а следе политичко и верско убеђење, новац, болесни каријеризам, авантуризам, љубав, жеља за осветом, мржња, уцена итд. Пошто је агент из састава потенцијалне жртве најбоља инвестиција, обавештајне службе хегемонистичких земаља, користе наведене мотиве за стварање бројне и разноврсне агентуре међу њеним грађанима (шема 2).

Процес стварања и јачања агентурних позиција карактерише плански, упоран и високопрофесионални рад. Врбовање било кога, било када, било где и за било шта примењује се само у изнимним случајевима. Области друштвеног живота и категорије грађана међу којима стварају агентуру, као и њена бројност, зависе од: циљева које земља интервент жели да постигне у односу на потенцијалну жртву, формулисане стратегије и тактике остваривања постављених циљева и времена одређеног за остварење циљева.

Обавештајне службе земаља хегемона веома су опрезне приликом избора и начина ангажовања агентуре и нарочито, у раду са њом, па су, да би избегле ризик властитог компромитовања код свог државаног руководства често сумњичаве према информацијама које им агент доставља усмено или у писаној форми. Наиме, сматрају да су агентово запажање, мишљење, оцене и процене информације из друге руке и да, чак и када су најизворније пренесене, могу имати много недостатака. Зато, уместо агентовог усменог или писменог извештавања захтевају документа, микрофилмове, дискете, депеше, досјеа, фотографије и слично.¹² Тиме отклањају зависност од степена агентовог образовања (агент – секретарица или чувар просторија – може украсти или преснимити докуменат команде, установе, генерала, министра и сл.) и ризик тајног састанјања или преноса информација коришћењем неког средства неопходног за усмено или писано извештавање.¹³

¹² Ричард Куклински, пуковник оружаних снага Пољске, у периоду од 1971. до 1981. год. док је радио у Врховној команди Варшавског пакта, доставио је обавештајној служби САД више од 30.000 тајних и поверљивих докумената.

¹³ „Генерал Ахмед Могабери, логистички стручњак ОС Ирана, седамдесетих година, иначе агент КГБ (обавештајна служба бившег СССР), предавао је извештај оперативцу КГБ Борису Кобанову, на дужности конзула СССР у Техерану. То је чинио теледиригованом везом (компримирана предаја). Конзулов аутомобил би се у договорено време зауставио неколико тренутака пред генераловом кућом. Кабанов је притиском на дугме упалача покретао одаши-

Токови агентурне делатности држава које воде двоструку политику према другим државама

љач у кући. Тим системом је за 20 секунди примао снимак тајних података у трајању од 20 минута, који је Могабери претходно припремио. Неколико часова касније генерал би добио потврду о пријему емисије и даља упутства: радиосигнал из совјетске амбасе покретао би минијатурни пријемник у генераловој кући. Шифрована емисија текла је путем разнобојних кратких светлећих сигнала – појава наранџастог светла, а одмах затим зеленог и плавог значила је, на пример, да је све прошло у најбољем реду“ (НИН, број 1547 од 24. августа 1980., стр. 52).

Токови, али и опасност од агентурне делатности посебно се испољавају када земља интервент намерава да, применом једног или више облика субверзивне делатности против земље жртве, оствари своје радикалне циљеве, што је нарочито значајно за случајеве који су ограничени временским роковима. У процесу подривања, дестабилизовања и евентуалног обарања актуелне власти земље жртве пресудан значај има агентурна делатност.¹⁴ Обавештајне службе земље интервента, иако се држе начела да агентурно продру у све значајније државне и друштвене субјекте земље жртве, ипак првенствено нападају политичке, информативно-пропагандне, војне, безбедносне, економске и научне субјекте. Тежиште њиховог деловања су субјекти за које процене да ће, уз најмањи ризик и компромитовање, најуспешније остварити њихове циљеве и интересе. Стога, према свом опредељењу, предузимају свеобухватне мере ради стварања квалитетне, вишенаменске, ефикасне и функционалне агентурне мреже (шема 2).

Структуру те међусобно исплеплетене и повезане агентурне мреже карактеришу вертикалност, вишеслојност, специјализованост и истовременост.

Основна тежња обавештајних служби земље интервента јесте да међу субјектима и снагама земље жртве створи агентуру која ће обављати појединачне и проблемске обавештајне и субверзивне задатке тактичког (локалног), оперативног (регионалног) и стратегијског (државног) значаја.¹⁵ У оквиру наведених нивоа интересовања, једну област или организацију покушавају да покрију вишеслојно, а остварење тог амбициозног циља подразумева врбовање већег броја агената, чиме се повећава и могућност ризика, односно њиховог откривања.¹⁶ На пример, шиптарска терористичка организација у СР Југославији под потпуним је и вишеструким патронатом и контролом страних обавештајних служби, што је типичан пример вишеслојне агентурне покривености. Документа и средства заплена од припадника илегалног шиптарског МУП-а у новембру 1994. недвосмислено указују да је његово руководство било директно на вези обавештајне службе Албаније. Међутим, и многи појединци из његовог састава били су агенти албанске

¹⁴ Видети: Стојан Јовић, *Специјалне снаге*, Монтенегро Харвест, Београд, 1994, стр. 15–33.

¹⁵ Поводом активности које су САД предузимале да Жана Бертрана Аристида, председника Хаитија, свргнутог војним ударом 1991. године врате на власт „Њујорк Тајмс“ је писао: „Као део уобичајених обавештајних операција ЦИА је врбовала и плаћала генерале и политичаре за информације о свему – од шверца дроге до политичких превирања на Хаитију“ (Политика од 2. новембра 1993).

Садашњи министар у влади хрватско-муслиманске федерације, Харис Силајџић, у периоду од 1980. до 1985. године врбовао је за ЦИА виђеније Муслимане у Паризу, Мадриду и Риму („Вечерње новости“ од 28. фебруара 1993).

¹⁶ Према извештају о раду СУП-а, који је почетком априла 1990. достављен делегатима Скупштине СФРЈ, 1989. године ухађено је 50 шпијуна. Против пет су поднете кривичне пријаве, прекршајне против 25, а 20 странаца је протерано због шпијунаже.

и обавештајних служби неких западноевропских земаља без знања свог руководства.

Иако принцип вишеслојности представља ризик у раду, обавештајне службе му придају велики значај из више разлога: обезбеђује се могућност проверавања искрености агентуре, већи број агената се користи за истовремено обављање више обавештајно-субверзивних задатака и најзад, уколико део агентуре буде неутралисан, рачуна се на то да ће преостали део наставити рад.

Немогућност да један агент или целокупна агентура буду универзални условљава обавештајне службе да у процесу избора и врбовања агената, осим мотива, обавезно процењују и њихову стручност и способности. Полазећи од процене да се до строго чуваних тајни из области одбране и безбедности земље жртве најлакше може доћи посредством припадника њених безбедносно-обавештајних организација, предузимају систематске мере да продру у њих.¹⁷

Политички и војни руководиоци, на свим нивоима хијерархије,¹⁸ следећа су категорија лица у којој обавештајне службе покушавају да створе агентурне ослободитеље. Помоћно особље (секретари, дактилографи, особље које обавља фотокопирање, шифрери, оператери на компјутерима, чувари и др.) у државним и војним институцијама такође је примамљива мета обавештајних служби, а посебно значајан задатак је стварање агентуре у средствима масовног медија земље жртве. Поред наведених органа и институција, обавештајне службе земље интервента стварају агентурне ослободитеље и у осталим областима друштвеног живота. Обим њихове захваћености првенствено зависи од процене да ли је довољно само добро познавање или подривање, преумеравање или неутралисање.

Обавештајне службе земље интервента, посредством дела агентуре, организују и спроводе поједине облике субверзије (стварање илегалних група, организација, удружења и покрета, пропаганда, саботажа, тероризам, диверзија итд.). Перфидним, а према потреби и дрским деловањем стратегијских агената саботирају процес одлучивања¹⁹, као и остварење донетих одлука државе жртве²⁰. Синхронизованост у вези с

¹⁷ Олег Гордијевики, шеф испоставе КГБ-а у Лондону, у периоду од 1982. до 1985. године достављао је обавештајним службама НАТО-а информације о Совјетском Савезу.

Олдрич Ејмс, шеф Одсека ЦИА за Источну Европу, од 1985. до 1992. године био је агент КГБ-а.

¹⁸ Дан Кристак, бивши официр ОС Румуније, у новембру 1994. је осуђен у Темишвару на 16 година затвора због тога што је 1991 и 1992. године компетентним органима СРН издао важне румунске војне тајне.

¹⁹ На седници Председништва СФРЈ, одржаној марта 1991, приликом разматрања политичко-безбедносне ситуације у земљи и предузимања мера ради њеног побољшања, чланови Председништва из тадашњих република Словеније, Хрватске, Македоније и БиХ, опортуним, па и уцењивачким понашањем онемогућили су све позитивне иницијативе у вези са спречавањем насилног разбијања државе.

²⁰ Одлуку Председништва СФРЈ од 9. јануара 1991 (о разоружавању паравојних формација) свесно су саботирали њени чланови из Хрватске и Словеније, чиме су директно проузроковали избијање грађанског и етничког рата на простору претходне Југославије.

циљем, садржајем, простором и временом илегалног и јавног деловања целокупне агентуре ради остварења дефинисаних циљева у односу на земљу жртву недвосмислено указује на поштовање принципа истовремености, с једне, и на функционисање повратне спреге, с друге стране. Таква повезаност обавештајне службе земље интервента и агентуре из земље жртве обезбеђује, ради обављања појединих задатака (операција): 1) да наређење у реалном временском року буде пренето непосредном извршиоцу (агент), 2) да наређење буде ефикасно реализовано, 3) да наредбодавац (оперативац, односно обавештајна служба) буде извештен, и 4) да настале последице, уколико су очигледне (терористички акт на пример), буду на најбољи начин искоришћене (шема 2). У тренутку када влада земље интервента одлучи да према земљи жртви предузме радикалне потезе, поступак повратне спреге обавештајно-субверзивног деловања поприма масовне облике, односно истовремено се активира целокупна агентурна мрежа.

Обрада и коришћење обавештајних података у функцији доминације

У централу обавештајне службе земље интервента непрекидно доспевају из бројних извора хиљаде појединачних и конкретних информација о земљи жртви. Неке од њих су проверене, друге су делимично истините, треће су непроверене, четврте су противуречне итд. Њихова употребана вредност почиње после обраде аналитичара и доспевања у посед наменских корисника, а то су: 1) надлежни из државне администрације (воде политику), 2) оперативна управа (усмерава извршне органе у прибављању података о земљи жртви) и 3) управа за специјалне операције (планира и, у сарадњи с оперативном управом, остварује поједине или групне субверзивне делатности против земље жртве).

Приспели подаци чине премису за извођење одређених закључака, а њихова обрада се одвија у етапама. Организација рада обично има облик пирамиде, чији врх чини закључак, изведен из бројних података. Из мноштва података извлаче се и сажимају они који се уграђују у анализу одређеног проблема, одређене појаве или области друштва, односно личности из земље жртве. За израду анализе и процене потребно је комплексно разврставање података. Лица која обављају тај посао морају да буду стручњаци способни да поставе ваљане хипотезе, пронађу показатеље и донесу исправне закључке. Осим неопходне стрпљивости, морају да имају моћ самосталног размишљања и смисао за истраживање. У обради података, поред људског чиниоца велики значај има компјутерска и друга техника, јер је без њеног коришћења немогућа одговарајућа обрада. У вези с тим, Хилсмен каже: „Нове методе за добијање података у огромним количинама и методе за проучавање те бујице материјала, нужно су довеле до појаве сложених штабова аналитичара, ангажованих на откривању најзначајнијих детаља, на њиховом комбиновању путем сређивања и проучавања, да би на

крају дошли до извесне слике о стању код непријатеља. Сигурно се може рећи, да би послужиле својој сврси, од укупне количине обавештајних података мора се одбацити 99% или више, тако да преостали проценат буде израз целе масе значајних података и да при томе не буде грешака, ни изопачавања.²¹

Садржај и намена анализа, синтеза процена, студија и других материјала које израђује аналитика обавештајне службе о земљи жртви, заснивају се на захтевима корисника. Оне се израђују за дневне, једнократне, краткорочне или дугорочне потребе спољне политике њихове матичне државе према земљи жртви да би се стекао увид у стање и предвиделе намере потенцијалне жртве. Израђују се и ради сагледавања способности и могућности потенцијалне жртве у појединим или свим областима друштвеног живота, као и за планирање специјалних операција (обавештајне и субверзивне) против земље жртве. Најзад, израђују се као искуствени материјали који се користе за оспособљавање властитог кадра и популарисање службе у јавности.

Аналитика је мозак сваке обавештајне службе – њена банка података о лицима, областима друштвеног живота, објектима инфраструктуре и другим чиниоцима и чињеницама о потенцијалној жртви. Ипак, најобимнији су подаци о лицима, јер се свеобухватни и конкретни биографски и други подаци за више десетина или стотина хиљада, чак и милиона лица (живи и мртви), стално повећавају и ажурирају.²² Фонд података се плански и рационално користи, почев од избора за врбовање нових агената, преко проверавања поузданости извора, до пласирања гласина и дезинформација.

Уопштено, израђене анализе треба да омогуће корисницима да утичу на субјекте државног и политичког одлучивања потенцијалне жртве да доносе одлуке штетне по национални интерес грађана које представљају, а у корист циљева и интереса земље интервента. Таква могућност постоји уколико обавештајна служба земље – интервента има потребан број агената који су утицајни у земљи жртви (политичари, дипломате, привредници, банкари, генерали, уредници у средствима масовних медија, забављачи и др.). Они чак и не морају да буду бројни уколико се налазе на функцијама са којих могу пресудно да утичу на доношење одлуке. У процесу њиховог проналажења и врбовања веома је значајна аналитика обавештајне службе. Таква варијанта је најефикаснија и најбезболнија (најмање компромитује) по земљу интервента. Јер, уколико грађани земље жртве прозру радње свог државног руководства које су претходиле одлукама њихов гнев неће бити усмерен

²¹ Hilsen, *Strategic Intelligence And National Decisions*, Geucoc, Illinois, The Free Press, 1956, стр. 12.

²² Грубо кршећи договор о демилитаризацији полуострва Превлака, хрватска полиција је 1994. године ухапсила и у Дубровник спровела више рибара из Боке Которске који су рибарили у територијалним водама СР Југославије. Један од отетих рибара је, по повратку у СРЈ изјавио да хрватске власти поседују веома прецизне, чак и породичне податке о југословенским држављанима: „Компјутер ти тамо покаже све податке, готово од рођења, само што ти још не кажу и који ти зуб фали“.

против изворног иницијатора таквих одлука, већ против њиховог носиоца. У супротном, ако израђене анализе и синтезе покажу да се преко таквих агената не могу доносити одлуке у земљи жртви у своју корист, обично уследе захтеви са де припреме анализе за друштвене субјекте који су осетљиви на притиске и манипулације. Иако је такав начин интервенисања много сложенији и неизвеснији, често и крајње компромитујући, а захтева и велика финансијска средства и дужи временски рок, искуства из праксе показују да државе које у међународним односима наступају с позиције силе не презају ни од такве процедуре (карактеристичан је пример међународни тероризам против СРЈ који Албанија и Турска проводе посредством шиптарских и муслиманских терориста).²³

Уместо закључка

Међународна заједница, оличена у Организацији уједињених нација, не чини потребне напоре да одреди место и улогу обавештајне делатности у односима међу државама. Са становишта спречавања угрожености система безбедности и очувања мира такву неодређеност обавештајне делатности систематски и масовно користе државе које, осим очувања своје суверености, независности и безбедности, изазивањем тероризма и пучева, грађанских ратова и побуна, уништења материјалних добара или најважнијих објеката инфраструктуре на територији других држава, покушавају да остваре своје хегемонистичке и друге циљеве. Заблуда је да постоји „чиста“ обавештајна делатност, али је истина да планирање, организовање, усмеравање и остваривање увида у токове наведених и других субверзивних делатности није могуће без беспрекорно ефикасне обавештајне делатности.

Парцијално посматрање обавештајне делатности (пракса која није за потцењивање) њеним непосредним носиоцима веома погодује за успешно извођење свог посла, а уколико буду ухваћени на делу, главни носиоци (државе) остају изван домаћаја норми међународне заједнице. Парцијално и аматерско схватање обавештајне делатности (превише се или потпуно занемарује њена субверзивност), посебно њене најјаче карике – агентуре, велика је опасност по безбедност сваке државе. Неке су државе, управо због занемаривања те чињенице, постале нестабилне, друге су постале лак плен држава хегемона, треће су се распале (мирним путем или грађанским ратом) итд. Зато је неминовно комплексно сагледавање обавештајне делатности, и то с аспекта: 1) њених носилаца (држава, обавештајна служба, појединац); 2) функционисања (фазе – планирање и организовање, прикупљање, обрада и коришћење обавештајних података); 3) принципа рада (свеобухватност у истраживању

²³ Током 1993. и 1994. године неколико хиљада Шиптара и муслимана из СРЈ, у посебним центрима у Албанији (Љабинотфуши, Сурели, Кукс) и Турској (Урла, Кишехир и Акисар), завршило је војно-терористичку обуку (*Утицај међународног тероризма на безбедност Војске Југославије*, Савремени проблеми ратне вештине, Центар војних школа ВЈ, бр. 32/94, стр. 42–64).

објекта, али с израженим тежиштем, непрекидност, али с приоритетима, правовременост, веродостојност, проверивост) и 4) насталих последица (вештачки изазван проблем, актуелизован и продубљен проблем (појава) у земљи жртви, успешно изведена војна агресија на земљу жртву итд.).

О токовима и дометима обавештајне делатности најпоузданији показатељи су архиве које су јавности обично доступне неколико деценија после одређеног догађаја. Из њих се често открије да је коришћење обавештајне делатности у субверзивне сврхе допринело успешности освајачких, поробљивачких, злочиначких и других циљева земаља хегемона.

Евентуално оснивање посебног тела при ОУН које би, на основу доказа њене чланице о обавештајно-субверзивној делатности неке или неких њених чланица против ње, санкционисало државе хегемоне помогло би да светска безбедност, а тиме и безбедност сваке државе, постане много већа. Наиме, на тај начин би се радикално променило поимање рата и агресије. Реална је претпоставка да би тада оружане сепесионистичке побуне, грађански, етнички и верски ратови, тероризам и други облици насиља били осетно смањени, јер у таквим условима чланице Савета безбедности УН не би могле да буду равнодушне, ако им се, на пример, предоче докази о посредовању у неком актуелном грађанском рату или побуни.

Литература:

1. Драгутин Лукић, *Савремена шпијунажа*, „Привредна штампа“, Београд, 1982.
2. Др Милосав Симић, *Савремени међународни односи и рат*, ВИНЦ, Београд, 1988.
3. Др Љубомир Стајић – Чедомир Гилановић, *Основи безбедности*, „Космос“, Београд, 1994. године.
4. Др Радомир М. Милашиновић, *Тајне паралеле – обавештајна служба у међународним односима*, „Четврти јул“, Београд, 1981.
5. Др Радомир М. Милашиновић, *ЦИА моћ и политика*, „Југоштампа“, Београд, 1979.
6. Стојан Јовић, *Специјалне снаге*, „Монтенегро Харвест“, Београд, 1994.
7. Ричард Е. Симпкин, *Надметање у брзини маневра*, ВИНЦ, Београд, 1994.
8. Др Смиља Аврамов и Миленко Крећа, *Међународно јавно право*, „Научна књига“, Београд, 1990.
9. *Војна енциклопедија* (друго издање), ВИНЦ, Београд, 1975.
10. „Савремени проблеми ратне вештине“, часопис ЦВШ ВЈ, бр. 32/1994.